

ابعاد زمان در آموزش - پرورش

«دیروز»، تاریخ است،
به «فردا»، امید است؛
«امروز» فرصت است

علی اکبر شعاری نژاد

شاید زمان یک بعد بیش تر نداشته باشد، آن هم استمرار است

میراث طبیعی و آموخته را همیشه دارد که زمان و مکان خالی برای او مطرح و یا قابل تصور نیست. حتی وجود زندگی، بهترین و روشن ترین نشانه یا تجلیگاه زمان و مکان است. شاید علت عمده‌ی اختلاف نظر فیلسوفان در سراسر تاریخ فرهنگ انسان، وجود همین پدیده است.

بدیهی است که بحث از مقوله‌ی ابعاد زمان در فرایند آموزش-پرورش، صرفاً پرداختن به تجربه‌های بشر است، نه آن چه در علم فیزیک مطرح می‌شود. سخن گفتن از این تجربه‌ها را نباید مختص ماده‌ی درسی «تاریخ» (با هر پسوندی) تلقی کرد، بلکه این‌ها در حوزه‌ی آموزش-پرورش در همه‌ی مواد درسی به نسبت مقولاتش مطرح‌اند. به عبارت دیگر، همه‌ی دروس تقریباً بدون استثنا و طبعاً به همین تجربه‌ها می‌پردازند؛ چون خود در بعد زمان پیدا شده‌اند و در بعد زمان حرکت می‌کنند.

ما معلمان در بحث از تجربه‌ها و حوادث گذشته یا احتمالی آینده در کلاس، می‌خواهیم برای پرسش‌هایی از این گونه، پاسخی،

گذشته را باید خواند، اما در گذشته نباید ماند. هم‌چنان که کتاب‌ها را باید خواند، اما در کتاب‌ها نباید ماند. آموزش-پرورش (تربیت)، نوعی تغییر است: تغییر محیطی رفتار، تغییر یافتن و تغییر دادن. تغییر بدون حرکت غیرممکن است. پس، آموزش-پرورش در واقع نوعی حرکت است: حرکت کردن و حرکت دادن. از این رو، چند و چون آموزش-پرورش را در چند و چون تغییر پیدا شده در رفتار می‌توان دریافت و چند و چون این تغییر طبعاً به چند و چون حرکت بستگی دارد. شاید به همین سبب گفته‌اند: از تو حرکت از خدا برکت. چون بدون حرکت، برکتی از سوی خداوند متعال نخواهد بود.

اکنون این پرسش برای ما معلمان در همه‌ی سطوح آموزشی مطرح است که در فرایند آموزش-پرورش، گذشته و حال و آینده را چگونه ببینیم و رابطه‌ی ما در حوزه‌ی تربیت با این سه بُعد چگونه باید باشد؟ و یا رابطه‌ی آن سه بُعد زمانی در حوزه‌ی آموزش-پرورش چگونه باید باشد؟ با در نظر داشتن این واقعیت که آن سه بُعد همیشه با هم هستند و جز در ذهن انسان، تفکیک‌پذیر نیستند. چون انسان، واقعیت زمان را در تغییرات پیدا شده در خویشتن و دیگران و طبیعت در می‌یابد. به عبارت دیگر، این

هر چند احتمالی، پیدا کنیم.

* بشر در گذشته، چگونه زیسته است؟ و چرا؟

* وضع زندگی بشر در حال حاضر چگونه است؟ و چرا؟

* وضع زندگی بشر در آینده، احتمالاً چگونه خواهد بود یا خواهد شد؟ یا چگونه باید باشد؟ و چرا؟

* امروز، چگونه و چقدر از گذشته و آینده متأثر است؟ و چرا؟

* پیشگامان این گونه حوادث در گذشته چه کسانی بوده‌اند؟ در چه شرایطی می‌زیسته‌اند؟ و چگونه پیشگام شدند؟ و چرا؟

* اکنون در جامعه و جهان چه حوادثی در حال رخ دادن هستند؟ چگونه؟ و چرا؟

* در پیدایش این حوادث، افراد چه قدر مؤثرند؟ آیا این افراد تعیین کننده بوده یا هستند؟ یا عوامل دیگری؟

* این حوادث و به وجود آورنده‌ی آن‌ها چه عواقبی پیدا کردند؟ چرا؟

* هر کدام از دین، فلسفه، علم و هنر در پیدایش این حوادث، چه قدر و چگونه اثر گذاشته‌اند؟ یا اثر می‌گذارند؟ چرا؟

* تأثیر طبیعت و تربیت در پیدایش این حوادث، چگونه؟ و چه قدر بوده است؟ و چرا؟

و اما در بحث از بُدهای زمانی هر ماده یا موضوع درسی، به هدف‌های زیر توجه داریم:

۱. دانش‌آموزان یا دانشجویان با روش‌های درست تحلیل حوادث یا تجربه‌های آدمی در آن درس آشنا شوند.

۲. عملاً یاد بگیرند که یک حادثه را در حوزه‌ی علوم و معارف در کل، و در ماده یا موضوع درسی مورد نظر، چگونه باید تحلیل و تبیین کرد؟ و چرا این فرایند ضروری است؟ و چگونه در این تحلیل و تبیین باید از هر گونه داوری تعصب‌انگیز خودداری کرد؟

۳. پیشگامان این علم (موضوع درسی) چه کسانی در چه جوامعی بوده‌اند؟ چگونه می‌توان (یا باید) آن‌ها را شناخت؟ و چگونه باید از آن‌ها قدردانی کرد؟ و چرا؟

۴. آثار حیاتی این علم در گذشته و حال و آینده‌ی انسان چه بوده‌اند؟ یا چه خواهند بود؟

۵. چرا باید از تحقیر این آثار یا یافته‌های علمی، حتی در صورت سودمند نشدنشان، و پیشگامان آن‌ها، خودداری کنیم؟

۶. ما معلمان و محصلان امروز درباره‌ی این جریان‌های علمی در حوزه‌ی ماده و موضوع درسی چه وظیفه‌ای یا چه نقشی می‌توانیم داشته باشیم؟ چگونه؟ و چرا؟ آیا تنها مأموریم حفظ کنیم؟ و به نقالی بپردازیم؟ امتحان بدهیم و نمره‌ی خوب بگیریم؟ یعنی به تماشاگری محض اکتفا کنیم؟ استادی به دانشجویان گفت: کتاب‌های درسی در بردارنده‌ی حقایقی هستند که تاکنون کشف شده‌اند، اکنون نوبت شماست که به کشف

حقایق تازه بپردازید.

۷. چه عواملی در موفقیت یا احیاناً ناکامی پیشگامان این

جریان‌های علمی در حوزه‌ی این ماده و موضوع درسی، مثلاً فیزیک یا شیمی، و... نقش داشتند؟ و ایشان چگونه با این گونه

عوامل روبه‌رو شدند؟ و چه کردند؟ و آیا عواملی از آن گونه، هنوز وجود دارند؟ و بازدارندگان پیشرفت‌های علمی معاصر تلقی می‌شوند؟ چه باید کرد؟ و چگونه؟

۸. آیا اکنون در مراکز پژوهشی و علمی کشور، خصوصاً مدارس و دانشگاه‌ها، تابلوها یا تندیس‌هایی از این پیشگامان دیده می‌شوند که نشانه‌ی حداقل ظاهری، احترام‌گذاری به ایشان

باشد؟

بدیهی است که مطرح کردن گذشته‌ی هر علم (ماده، رشته و موضوع درسی) در کلاس، تقریباً بدون تردید سبب خواهد شد که دانش‌آموزان و دانشجویان دریابند:

الف) دنیای آن علم، بسیار وسیع‌تر و عمیق‌تر از آن است که ایشان و من معلم تصور می‌کنیم.

ب) چه کسانی در کجای جهان برای پیدایش و رشد و گسترش این علم، فداکاری کرده‌اند و حتی جان باخته‌اند؛ و امروزه چگونه از ایشان قدردانی می‌شود؟

پ) این پیشگامان علمی بشر، در زمان حیات خود چگونه زیسته‌اند و چه امکاناتی در اختیار داشته‌اند؟

ت) از پژوهش‌های خود چه هدف یا هدف‌هایی داشته‌اند و آیا به آن‌ها دست یافته‌اند؟ چگونه؟

ث) آیا ما (معلمان و محصلان) هم می‌توانیم به پژوهش‌های فعال درباره‌ی مسائل حل شده‌ی این حوزه‌ی درسی بپردازیم و خود را در تاریخ فرهنگ بشر، مطرح و ثبت کنیم؟ چگونه؟

حال و آینده (هر چند احتمالی)

در حوزه‌ی آموزش-پرورش، بعد حال (اکنون)، مشهود نیست. چون سیر طبیعی زمان، طوری است که به انسان فرصت نمی‌دهد لحظه یا زمان حال را به راحتی گذشته و آینده در یابد.

شاید هم‌زمان حالی وجود ندارد!

از این‌رو، ناگزیریم در سخن گفتن از وضع زمانی هر علم یا جریان علمی، هر دو بعد حال و آینده (امروز و فردا) را با هم

در نظر بگیریم. به این صورت که در تدریس هر رشته یا ماده و موضوع درسی، پیش از ورود به متن درس و مطرح کردن نکات

مهم و حیاتی آن، محصلان را به تفکر درباره‌ی پرسش‌هایی از این گونه، تحریک و تشویق کنیم و ادامه‌ی درس را به روشن

ساختن پاسخ‌های آن، در حد توانمان، موکول کنیم.

برای موفقیت این کنکاش و تلاش، ضروری است که خود ما

ابزاری اثربخش برای توسعه‌ی سوادخواندن

معصومه حبیب‌پور

◆ ازوپ در کلاس درس

(بازی‌ها، فعالیت‌ها و پژوهش‌های خلاقیت‌محور بر مبنای تمثیل‌ها و افسانه‌های ازوپ برای توسعه‌ی سوادخواندن در میان دانش‌آموزان دبستانی)

◆ مؤلف: مرتضی مجدفر

◆ ۱۰۰ صفحه، مصور، ۲۵۰۰ تومان.

◆ نشر امروز، تهران (۱۸ و ۱۷۴۵۲۱۷-۸۸۳-۰۲۱)

خوانندگان محترم حتماً به یاد دارند که در سال تحصیلی گذشته، سلسله‌مطالبی توسط سردبیر در مجله به نگارش درمی‌آمد که با عنوان کلی «ازوپ در کلاس درس» منتشر می‌شد. در این مجموعه مطالب، مؤلف به دنبال آن بود با بهره‌گیری از تمثیل‌های ماندگار و افسانه‌های ازوپ، داستان‌سرایی کلاسیک یونان، متن و تمرینی مدرسه‌ای برای توسعه‌ی سوادخواندن در میان دانش‌آموزان ایرانی به دست دهد. این مجموعه مطالب، اکنون پس از انتشار در مجله و با بازخوردهای اصلاحی و مثبتی که آموزگاران به محتوای آن ابراز داشته‌اند، در هیئتی شکیل و به صورت کتابی مستقل، به بازار نشر کتاب‌های آموزشی ارائه شده است.

شیوه‌ی کار مؤلف در این کتاب (و از قرار معلوم، جلد‌های بعدی که تا ده عنوان پیش‌بینی شده است)، چنین است که ابتدا متنی از افسانه یا تمثیل را در نظر گرفته و روایت‌های متفاوت آن را با نسخه‌های گوناگون موجود بررسی کرده است که در این میان، متن موجود در مجموعه‌ی ۱۰۰ جلد چاپ شده توسط

معلم آن درس، درباره‌ی گذشته و حال و آینده‌ی احتمالی موضوع و ماده‌ی درسی خود، مطالعه‌ی وسیع و معتبری کرده و درباره‌ی آن‌ها مشخصاً اندیشیده باشیم تا در کلاس، با دست پر، یعنی یادداشت‌های لازم، حاضر شده باشیم. ضمناً منابع معتبر موجود را در مورد همین ماده و موضوع درسی که خود قبلاً مطالعه کرده‌ایم و تأیید می‌کنیم، به دانش‌آموزان و دانشجویان معرفی کنیم.

پرسش‌هایی احتمالی از این گونه:

۱. اکنون در جامعه، به‌ویژه مدارس ما، این علم چگونه مطرح می‌شود؟ چه مسائل یا مطالبی را دربر دارد؟ بود و نبود آن در وضع عمومی جامعه و جهان امروز چگونه است؟ و چرا؟
۲. این علم در مدارس ما چگونه تدریس می‌شود؟ گرایش معلم و محصل نسبت به آن و یادگیری آن چگونه است؟
۳. آیا معلم آن در تدریس مطلوب آن ماده و موضوع درسی و محصلان ما در یادگیری آن، توفیق لازم را دارند؟ چگونه؟ و چرا؟
۴. این علم با سایر علوم و معارف مطرح شده در جامعه‌ی ما ارتباط دارد؟ از چه لحاظ؟ چگونه؟ و چرا؟
۵. چه کسانی و چه مراکزی اکنون در جامعه جهان در حوزه‌ی این علم کار می‌کنند؟ به چه یافته‌های نوینی دست یافته‌اند؟ و امروز چگونه و چقدر این یافته‌ها در جامعه‌ی آموزشی ما مطرح هستند؟
۶. این شاخه از علوم و معارف در آینده‌ی متغیر و متحول جهان، چه وضعی، احتمالاً خواهد داشت؟ گسترش بیش‌تری خواهد یافت؟ کنار گذاشته خواهد شد؟ احیاناً چه افزایش کاهشی خواهد یافت؟
۷. در آینده‌ی هر چند احتمالی این دنیای به سرعت و شدت در حال تغییر و تحول، و غالباً غیرقابل پیش‌بینی و غیرقابل کنترل، چه شاخه‌های نوینی در این ماده و موضوع درسی ما پیدا خواهند شد؟ و چه قدر و چگونه به سلامت زندگی انسان کمک خواهند کرد؟
۸. محدوددهی این ماده درسی در نظام آموزش-پرورش کشور ما چگونه است؟ و چرا؟
۹. در مراحل گوناگون آموزشی، این علم در نظام آموزشی ما چگونه تدریس می‌شود؟ یا چگونه باید تدریس شود؟
۱۰. آیا آموزش این علم (مورد تدریس) به رشد و گسترش تفکر علمی در دانش‌آموزان و دانشجویان کمک می‌کند؟ چگونه؟
۱۱. جایگاه این شاخه‌ی علمی در رابطه با سایر موارد درسی این کلاس کجا و چگونه است؟
۱۲. چه منابعی معتبری به زبان فارسی داریم؟ و آیا کتاب‌خانه‌ی مدرسه از این لحاظ غنی است؟